

استخراج اصول طراحی مرکز فرهنگی با رویکرد توسعه گردشگری

در بافت تاریخی (مطالعه موردی: محله فردوسی تهران)*

وحیده فتحی سوگلی تپه** ندا بلانیاں***

چکیده

بافت تاریخی - فرهنگی هر سرزمینی نشان دهنده هویت آن است. فرهنگ از عوامل مهم در چگونگی شکل گیری فضاهای معماری می باشد و معماری هم، نمادی از فرهنگ است. آثار تاریخی، میراث ارزشمندی جهت جذب گردشگر، معرفی فرهنگ، هنر و رونق اقتصادی هستند. جهت جلوگیری از آسیب و اتلاف سرمایه های تاریخی - فرهنگی، از آن جمله در شهر تهران که نام طهران قدیم، همواره مفاهیمی چون فرهنگ و هنر را یادآور می شود، ادامه حیات بافت تاریخی - فرهنگی ضروری است. از طریق شناسایی، مرمت، حفاظت، اختصاص کاربری به ابنیه تاریخی و طراحی فضاهای میان افزا می توان نشاط را به ساکنان بافت و بناهای تاریخی بازگرداند و با توسعه گردشگری، موجب رونق بافت گردید. از این رو، ایجاد مرکزی فرهنگی و راه اندازی فعالیت هایی مرتبط با آن، اهداف مذکور را عملی خواهد کرد. سایت مورد مطالعه در بافت تاریخی منطقه ۱۲ در محله فردوسی، قرار دارد. هدف تحقیق، طراحی مرکزی فرهنگی با رویکرد گردشگری و کمک به احیای بافت تاریخی، معرفی ارزش های فرهنگی - تاریخی محله، تقویت حس تعلق به مکان، حفاظت از میراث تهران قدیم، اشتغال زایی و رونق اقتصادی از طریق جذب گردشگر است. روش تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی است و اطلاعات آن به صورت میدانی، کتابخانه ای و اینترنتی جمع آوری شده است. جهت طراحی مرکزی فرهنگی در قامت بنای میان افزا و حفظ اصالت بافت، راهبردهایی در قالب مؤلفه های موثر در طراحی در جهت رویکرد طرح شده ارائه شد. این راهبردها شامل اصالت، جزئنگری، هویت، خوانایی، درون گرایی، حس مکان، سلسله مراتب، پویایی، شفافیت، موقعیت، مقیاس، خصوصیت، انعطاف پذیری، پیوستگی و گسستگی، و رعایت حریم است که با توجه به رویکرد گردشگری و الهام از عناصر معماری ایرانی، حتی الامکان مورد توجه قرار گرفتند.

واژگان کلیدی: مرکز فرهنگی، محله فردوسی تهران، بافت تاریخی، گردشگری.

* این مقاله، برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد وحیده فتحی سوگلی تپه "طراحی مرکز فرهنگی با رویکرد توسعه گردشگری در بافت تاریخی (مطالعه موردی: محله فردوسی تهران)" به راهنمایی خانم دکتر ندا بلانیاں است.

** کارشناسی ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب.

*** استادیار، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب (نویسنده مسئول).

مقدمه

بافت تاریخی و فرهنگی شهرها واجد ارزش‌های گران‌بهایی از فرهنگ، هنر، معماری و شهرسازی بومی است و جزئی از هویت هر سرزمینی تلقی می‌شود. معماری، تصویر عینی فرهنگ و تمدن هر سرزمینی است. معماری و هنر ایرانی که در ابنیه تاریخی نمود یافته است، بخش عظیمی از فرهنگ ایرانی را معرفی می‌نماید. بافت‌ها به‌عنوان هسته‌ای تاریخی، قابلیت‌های فراوانی دارند که در صورت فراهم نکردن تمهیدات لازم، موجب اتلاف سرمایه‌های فرهنگی خواهند شد. آثار تاریخی، میراث ارزشمندی جهت جذب گردشگر، معرفی فرهنگ، هنر، و رونق اقتصادی منطقه و نیز دربردارنده‌ی خاطرات نسل‌های گذشته هستند. با توسعه گردشگری و بهره‌گیری از فرهنگ به‌منظور احیای محله‌ها و بافت تاریخی، و ایجاد فعالیت‌های جدید فرهنگی-اجتماعی-اقتصادی می‌توان به حفظ، مرمت، احیاء، و همچنین معرفی کارکرد بناها پرداخت. به‌منظور احیای بافتی تاریخی، تلاش محققان در زمینه جذب فعالیت‌های جدیدی همچون گردشگری است که از مؤثرترین عوامل افزایش درآمد ملی کشورهاست. به‌دلیل بهره‌مندی شهر تهران از جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی و طبیعی، نیاز به ایجاد مجموعه‌ای فرهنگی-گردشگری که دربردارنده فرهنگ غنی تهران قدیم باشد، حس می‌شود. یکی از راهکارها، طراحی فضاهای میان‌افزا جهت رفع نیازهای ساکنان معاصر بافت است که علاوه بر حفظ آثار موجود، سبب بازگشت حیات پیشین آن‌ها نیز گردد. پژوهش حاضر درصدد است با طراحی این مرکز به‌عنوان یک جاذبه با رویکرد جذب گردشگر و تأکید بر معماری بومی منطقه، به توسعه گردشگری و معرفی ابنیه و سبک زندگی گذشتگان تهران قدیم کمک کند. مکانی که با حضور محققان، تشکلهایی مرتبط با بافت تاریخی در آن شکل گیرد، بستری برای هم‌اندیشی و فرصتی برای گفتمان فراهم آید، سبب افزایش شناخت از بافت و اماکن تاریخی و جلب مشارکت در حفاظت از بافت شود، و همچنین موجب توسعه گردشگری گردد. به‌دلیل رویکرد ارائه‌شده که در راستای توسعه گردشگری در جهت حفظ بافت تاریخی است، وجود این مراکز، به حیات بافت تاریخی منطقه کمک شایانی می‌کند. هدف این پژوهش، طرح کردن معماری مجموعه‌ای فرهنگی در راستای ارتقای گردشگری منطقه و کمک به احیای بافت تاریخی، تهران‌شناسی و معرفی ارزش‌های فرهنگی-تاریخی شهر، جلوگیری از تخریب بناهای تاریخی، تقویت حس تعلق به مکان، شکل‌گیری مجموعه‌ای برای تحقیق فرهنگ، معماری و هویت ایرانی با هدف توسعه گردشگری، حفاظت از میراث طهران قدیم، و اشتغال‌زایی از طریق جذب گردشگر است.

پیشینه تحقیق

حفظ بافت تاریخی، حفظ هویت، تاریخ و فرهنگ آن شهر می‌باشد و تعلق خاطر ساکنان آن مناطق، مهم‌ترین انگیزه برای حفظ بافت است. بدین سبب، چگونگی حفظ و نگهداری آن‌ها و احداث بناهای میان‌افزا جهت معاصرسازی، همواره مورد بحث است (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۸). نتایج مصوبات داخلی به‌صورت مؤلفه‌هایی برای طراحی بناهای میان‌افزا در بافت تاریخی و حفظ هویت و احیای بافت تاریخی مطرح است، که شامل: معرفی شهر تاریخی و اهمیت اقدام و مداخله در شهر تاریخی، احیای ارزش‌های معماری گذشته، ضرورت رفع آشفتگی‌ها و هماهنگی اجزای جدید نسبت به زمینه پیرامون، توجه به داشته‌های بومی، اهمیت مشارکت مردم و ارتقای حس تعلق نسبت به بافت و سکونت در آن است. بدین سبب، سابقه موضوع در منابع بررسی شده است؛ "حنایی" (۱۳۹۳)، موضوعاتی همچون برگرداندن حیات به بافت، معاصرسازی بافت تاریخی، ایجاد حس تعلق به مکان، فضاهای جمعی، بررسی دیدگاه نظریه‌پردازان مکان، جذب گردشگر، و حفظ بافت و هویت آن را پژوهش کرده است. او تلاش دارد با ایجاد طراحی در بافت تاریخی، زندگی را به آن بازگرداند و با زنده کردن خاطرات، فضای شهری پویایی را ایجاد و حس تعلق شهروندان را زنده کند تا مانع از بین رفتن و ترک کردن بافت تاریخی شود. این پژوهشگر در تلاش است تصاویر ذهنی ساکنان قدیم را برای مخاطب امروز زنده کند. در این زمینه نتیجه می‌گیرد که توجه به بافت تاریخی به حفظ خاطرات جمعی، حیات شهری واقعی و شکل‌گیری حیات شهری روزمره کمک می‌کند. در پژوهش هاشمی (۱۳۹۵) از جمله برجسته‌ترین عملکردهای بافت قدیم، عملکرد فرهنگی و گردشگری و کمک به اقتصاد شهر است. احیای بافت، امری ضروری است چراکه با مطالعه بافت می‌توان مؤلفه‌های معماری بومی را جهت طراحی استخراج کرد. همچنین، با ایجاد بناهای میان‌افزا به ماندگاری بافت و زنده نگه داشتن هویت تاریخی یاری رساند. هدف، حفظ و احیای بناهای موجود و ساخت بناهای میان‌افزا می‌باشد. به‌گونه‌ای که پاسخ‌گوی نیاز ساکنان باشد، به اقتصاد منطقه کمک کند، و سبب بازگرداندن رونق به شهر تاریخی زواره شود. نتایج بیان می‌کند که شناخت و تحلیل بافت و شناخت و بهره‌گیری از خصوصیات کالبدی-معماری آن در برخورد با مسائل اقلیمی و فرهنگی و سایر نیازها، موجب جلوگیری از افول بافت می‌شود. ضمن اینکه، با اطلاعات حاصل از تحلیل معماری گذشته می‌توان به پدید آوردن فضاهای جدید به‌منظور

به سیاست‌های تعاملی بین بازآفرینی و توسعه گردشگری پایدار است. همچنین لازم است به عواملی نظیر برنامه‌ریزی مشارکت‌مبنا، بازآفرینی مردم‌محور، و ترویج گردشگری توجه شود. "پوراحمد و همکاران" (۱۳۹۹) احیای بافت تاریخی شهری با محوریت گردشگری را به‌عنوان رویکردی جهت حفظ ارزش‌های بافت و حل مشکلات آن، بیان می‌کنند. استفاده از گردشگری به‌عنوان عنصری در بازآفرینی شهری توجیهی اقتصادی دارد که می‌تواند به‌سازی و تجدید فیزیکی مرکز پوسیده شهری را تأمین کند. ارتقای زیست‌محیطی در بافت تاریخی باعث ایجاد احساس رضایت می‌شود. به‌دلیل وجود جاذبه‌های تاریخی بافت تاریخی تبریز، احیای مراکز گردشگری می‌تواند موتور محرک بازآفرینی شهری و حفظ هویت تاریخی گردد. نتایج نشان می‌دهند گردشگری عاملی در راستای رشد اقتصادی است. همچنین از بعد اجتماعی-فرهنگی، حس مکان و امنیت فضا را افزایش می‌دهد. توسعه گردشگری با نابودی فضاهای مخروبه، باعث ایجاد پیوند در بافت می‌شود، کیفیت خدمات عمومی و منظر شهری را ارتقا می‌دهد، آلودگی‌های محیطی را کاهش می‌دهد، و افزایش سرانه فضای سبز را در پی دارد. "حسینی تهرانی و همکاران" (۱۳۹۹) گردشگری را رویکردی مؤثر در حفظ و احیای بافت تاریخی می‌دانند. بافت تاریخی از مهم‌ترین بخش‌های شهری محسوب می‌شود که نقشی کلیدی در هویت شهر دارد. هدف پژوهش مذکور، شناسایی و بررسی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری و تحلیل میزان تأثیر عوامل بر توسعه گردشگری بافت منطقه ۱۲ تهران است. یافته‌ها نشان می‌دهند عواملی همچون امنیت، مدیریت منابع مالی و انسانی و تسهیلات رفاهی، بیشترین تأثیر را بر توسعه گردشگری بافت تاریخی دارند.

مواد و روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات آن به‌صورت مشاهده میدانی و اسنادی جمع‌آوری شد. در این باره از ابزار کتابخانه‌ای و اینترنتی بهره جست‌ه‌ایم. در این پژوهش به طراحی مرکزی فرهنگی در بافت تاریخی محله فردوسی منطقه ۱۲ شهر تهران با رویکرد گردشگری، پرداخته شد. ابتدا اطلاعات مبانی نظری به‌منظور روشن شدن زوایای پژوهش، گردآوری، مطالعه و بررسی شد. پس از تشریح و ارزیابی، دسته‌بندی و مطالب مدنظر از آن استخراج شد. سپس با تجزیه و تحلیل مطالعات نظری، مؤلفه‌های مؤثر جهت طراحی در بافت با توجه به رویکرد توسعه گردشگری در بافت تاریخی (گردشگری فرهنگی)،

رفع نیازهای امروزی پرداخت. "طالبی" (۱۳۹۷) اشاره می‌کند که بافت‌ها امروزه به‌دلیل تغییر و تضعیف زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی در خطر از دست دادن هویت خود هستند. این وضعیت، موجب نارضایتی ساکنان و حتی ترک بافت و در پی آن، افول خاطرات جمعی و ارزش‌ها و حس تعلق افراد می‌شود. بنابراین، ساخت‌وساز جدید در بافت کهن به‌منظور تداوم حیات، بهبود کیفیت زندگی و مواردی این‌چنین، امری ضروری است. در چنین وضعی هدف، بازگرداندن حیات اجتماعی و رشد اقتصادی بافت از طریق طراحی میان‌افراست. توجه به فضاهای اجتماعی و نیازهای امروزی ساکنان در بافت‌ها ضروری است و می‌توان با اقداماتی در راستای تعاملات و حضور فعال مردم در بافت‌ها همچون توجه به مراکز فرهنگی، سهولت دسترسی، فضاهای سبز شهری و خدماتی در زمینه حیات اجتماعی، گام برداشت. طراحی میان‌افرا همچون ایجاد مرکزی فرهنگی در بافت، به باززنده‌سازی بافت، کمک شایانی خواهد کرد. "بلالی اسکویی و دهقان" (۱۳۹۸) آورده‌اند که آثار تاریخی شهر، واجد ارزش و مستلزم حفاظت کالبدی و عملکردی برای تداوم هویت تاریخی شهر هستند و می‌توانند در جذب گردشگر نقش مهمی داشته باشند. از روش‌های مؤثر در زمینه احیا و بازشناساندن آثار تاریخی، بازطراحی فضاهای تاریخی-فرهنگی است. پژوهش مذکور، شامل تحقیق پیرامون مؤلفه‌های مؤثر در بازطراحی فضاهای تاریخی-فرهنگی و فراهم کردن زمینه توسعه گردشگری از بُعد فرهنگی است. مؤلفه‌های مؤثر شامل جذابیت بصری، وضعیت معابر و سواره، میلمان شهری، خدماتی رفاهی، طراحی مناسب افراد ناتوان، محیط طبیعی، مصالح، امکانات تفریحی، امنیت، رویدادهای فرهنگی و مواردی از این دست است. نتایج گویای آن است که رابطه معناداری میان بازطراحی فضاهای تاریخی-فرهنگی و توسعه گردشگری شهری وجود دارد. "رضایی تالارپشتی و همکاران" (۱۳۹۹) راه کارهای باززنده‌سازی بافت تاریخی گرگان را در توسعه پایدار گردشگری، عوامل فرهنگی، ارتقای سطح دانش و آگاهی ساکنان در خصوص میزان ارزشمندی بافت‌ها و باززنده‌سازی مشاغل، و صنایع دستی، محلی و بومی می‌دانند. درواقع، حفظ هویت تاریخی، راهگشای مسائل بافت است. بررسی‌ها نشان می‌دهند باززنده‌سازی به سرزندگی و بهبود اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی بافت فرسوده کمک می‌کند و گردشگری، نقش بارزی در باززنده‌سازی بافت دارد. عوامل مؤثر در باززنده‌سازی بافت، شامل منابع مالی، عوامل قانونی و فرهنگی، مشارکت ساکنان، برنامه کوتاه‌مدت، بلندمدت و مدیریت شهری است. راهکار برون‌رفت از مشکلات و احیای بافت تاریخی گرگان، توجه

به دست آمد. جهت بررسی کارآمدتر محدوده طرح، بازدید میدانی انجام گرفت تا جنبه‌های مختلف زمین طرح، بررسی گردد. عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری بافت تاریخی مطابق با ادبیات و مبانی نظری، و دیدگاه اندیشمندان امر در قالب معیارهای نهایی پژوهش جمع‌آوری شدند. معیارهای پژوهش با توجه به ادبیات مربوط به رویکرد توسعه میان‌افزا و طراحی مرکزی فرهنگی، تدوین شد. با توجه به ویژگی‌های بافت، راهکارهایی بر مبنای مؤلفه‌های به‌دست‌آمده از تحلیل مطالعات نظری به‌منظور اصول طراحی ارائه شد. همچنین، نحوه استفاده از این راهکارها در طراحی مرکز فرهنگی پیشنهاد گردید و بیان شد که طرح نهایی متکی به آن‌هاست. حاصل،

به کارگیری مؤلفه‌های مؤثر در طراحی در بافت تاریخی و الگوگیری از معماری بافت جهت رویکرد ارائه‌شده می‌باشد.

مبانی نظری

در رابطه با مطالب ذکرشده، تعریف چند مفهوم، ضروری به نظر می‌رسد.

فرهنگ

ارائه تعریفی جامع از فرهنگ میسر نیست. بدین سبب بهتر است به تعاریف این واژه از منظر اندیشمندان پرداخته شود (جدول ۱).

جدول ۱. تعریف فرهنگ

اشخاص	تعریف فرهنگ
فردوسی	فرهنگ برتر از گوهر و نژاد/ آموختن و دانش‌اندوزی/ سپاس خداوند/ آموختنی، فضیلت و مسئله اخلاقی (فردوسی، ۱۳۹۹: ۲۴۰)
امام خمینی	هویت تعالی یک جامعه/ اگر فرهنگ صحیحی در جامعه ظهور یابد، این فرهنگ الهی خواهد بود که منفعت ملت و مسلمین را به دنبال دارد./ یک ارزش و کارخانه آدم‌سازی است (خمینی، ۱۳۹۹: ۳۹۰ و ۳۴۶ و ۴۲۷).
رهبر انقلاب	فرهنگ یعنی باورها، ایمان و عادات مردم، آن چیزهایی که در زندگی روزمره با آن سر و کار دائمی دارند و الهام‌بخش به حرکات و اعمال آن‌هاست/ فرهنگ هویت یک ملت است. ارزش‌های فرهنگی، روح و معنای حقیقی یک ملت است (URL: 1).
صاحبی	تربیت، ادب، معرفت، دانش، رسوم و آثار علمی و ادبی یک ملت، کتاب لغت، فضیلت، هنر، حکمت، مکتب و ایدئولوژی، دانش، هنر، دین، قانون، اخلاقیات و هر نوع توانایی است که از جامعه به دست می‌آید (صاحبی، ۱۳۸۴: ۶۰).
پاپلی و سقایی	ادب، تربیت، دانش، آداب و رسوم، علوم، معارف و هنرهای جامعه است (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۳: ۹۰).
خانی‌زاد	عامل توحیدبخش و نظم‌بخش رفتار انسان، فعالیت‌های اجتماعی و متمایزکننده جوامع است (خانی‌زاد، ۱۳۹۳: ۱۳ و ۱۲).
معماریان	کردار اجتماعی، آداب، رسوم، سنت، اعتقادات و افکار، و نقش آن‌ها در معماری است (معماریان، ۱۳۹۳: ۳۱۳).
یونسکو	درب‌گیرنده همه فعالیت‌های یک قوم، آفرینش‌های هنری، روش‌های تولید و بهره‌برداری از ذخایر، دوران کار و فراغت، رنج‌ها، و باورها است (یونسکو، ۱۳۷۷: ۲۶).
علامه جعفری	کیفیت یا شیوه شایسته و یا بایسته برای فعالیت‌های حیات مادی و معنوی انسان که مستند به احساسات تصعید شده و طرز تعقل سلیم آنان در حیات تکاملی باشد (جعفری، ۱۳۹۵: ۷۷).
استاد مطهری	فرهنگ، یک نوع فعل و انفعال است که میان روان‌ها صورت می‌گیرد (مطهری، ۱۳۹۶: ۴۱۷).
اسلامی‌ندوشن	بازتاب احساس لطیف و آموخته‌های مشترک از زندگی است که زبان عام انسان‌ها قرار گرفته است (اسلامی‌ندوشن، ۱۳۹۴: ۷۸).
تایلور	مجموعه پیچیده‌ای از اعتقادات، قوانین، دانش، آداب و رسوم است (به نقل از: طالبی، ۱۳۸۵: ۱۸۰).
بندیکت	کلیت درهم‌تافته‌ای از عادات‌هاست که آدمی همچون هموندی از جامعه فرا می‌گیرد (مصلح، ۱۳۹۳: ۴۵).
همرسل	مفهوم توسعه‌ای فرهنگ که مبتنی بر ارزش‌های آن و ابعاد حیات اجتماعی انسان و مفهوم زیباشناختی از فرهنگ است که با اندیشه‌های جهانی انسان مرتبط است و به نمایش، ادبیات، هنر و ... اشاره می‌کند (همرسل، ۱۴۰۰: ۱۰).
هانتینگتون	هر شیء، اندیشه، عادت و شیوه فکری و عملی است که انسان کسب یا خلق می‌کند (مصلح، ۱۳۹۳: ۴۶).
کلاید کلاکهن	میراثی اجتماعی است که فرد از گروه خود دریافت می‌کند. براساس تفکر وی، فرهنگ، راهی برای احساس، اندیشیدن و رفتار کردن یا نظامی از جهت‌گیری‌های استاندارد برای رفع مشکلات است (محسنی، ۱۴۰۰: ۲۰۳).
رونالد اینگلهارت	نظامی از ارزش و دانش مشترک در میان مردم است که از نسلی به نسلی منتقل می‌شود (ابوالقاسمی، ۱۳۸۵: ۷۹).

(نگارندگان، ۱۴۰۱)

معماری، نمادی از فرهنگ

مرز معماری، مرزی فرهنگی است. فرهنگ، اساس و ریشه معماری جامعه را پایه‌گذاری می‌کند و معماری جامعه، تصویر عینی آن فرهنگ است. فرهنگ، پاسخ‌گوی چگونگی شکل‌گیری فضاها و بخشی از آداب و رسوم آن‌ها است که هر کدام فضاهایی مختص به خود را دارند. ایجاد این فضاها یعنی خلق معماری. فرهنگ، عامل اصلی شکل‌گیری مرزها می‌باشد و تفاوت در معماری، تفاوت در فرهنگ‌ها است (معماریان، ۱۳۹۳: ۸). فرهنگ، تفکرات ذهنی را از طریق نمود اشکال عینی نشان می‌دهد که معماری، نقشی اساسی در آن دارد. هر بنا جزئی از فرهنگ معماری است و وظیفه دارد اندیشه را از طریق فرم عینیت بخشد و نمودی است برای سنجش فرهنگ (گروتر، ۱۳۹۳: ۵۴ و ۵۳). معماری هنری بصری و ترکیبی از احساس، علم و نگرش انسان به هویت خود است. همچنین، تجسم ارزش‌هایی است که به‌عنوان یک کالبد خود را نمایان می‌سازند پیش از آنکه توسط یک فرهنگ در تمامی سطوح آگاهی‌اش تحقق یابد (فلامکی، ۱۳۹۳: ۳۵۰). در ادامه بحث، ذکر مفاهیم بنیادی معماری ایرانی، لازم می‌نماید: الف. پیوند معماری با طبیعت، ب. شفافیت و تداوم، ج. درون‌گرایی، د. چشم‌دل، ه. مرکزیت، و. راز و ابهام، ز. تعادل موزون و توازن احساس، ح. انعکاس، ط. هندسه (عقل و حس) (دیا، ۱۳۷۸: ۱۰۷-۱۰۵).

گردشگری

معادل فارسی توریسم، گردشگری و معادل عربی آن، سیاحت است. توریسم از کلمه تور به معنی گشتن و رفت‌وبرگشت بین مبدأ و مقصد است (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۳: ۱۲ و ۱۳). گردشگری دومین صنعت پردرآمد دنیا پس از نفت است (امینی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵). گردشگرانی که برای دیدن مناطق تاریخی، الگوهای فرهنگی، پی بردن به تبادلات فرهنگی، آداب و رسوم، سبک معماری و دیدن موزه‌ها سفر می‌کنند، گردشگر فرهنگی هستند (افخمی، ۱۳۸۷: ۷۷). تبادل آداب و فرهنگ، و کشف سرزمین‌های جدید، از فواید گردشگری است (همایون، ۱۳۹۱: ۱۴۰). فرهنگ، منبعی برای توسعه گردشگری است و گردشگری نیز سهم مهمی در توسعه فرهنگی دارد (کاظمی، ۱۳۹۲: ۱۵۰). رونق گردشگری نیاز به ساخت تفرجگاه و اقامتگاه دارد و این‌چنین، معماران با گردشگری مرتبط می‌شوند. اگر اقامتگاه‌ها جایی باشند که به‌دلیل شرایط خاص، منظور گردشگری واقع شوند و یا جهت جذب گردشگر طراحی شوند، محل بروز خلاقیت معماران خواهند بود. طراحی شهری،

توجه به مکان، خاطره جمعی و مکان‌سازی، زیرساخت گردشگری است. در راستای معماری خلاق، حفاظت از بناهای تاریخی و یا تغییر عملکرد آن‌ها برای صیانت از میراث گذشته، ضروری است (تیموتی، ۱۳۸۸: ۲۳۹). گردشگری به‌عنوان ابزار بازآفرینی بافت تاریخی مطرح است. شهر تاریخی به‌عنوان قلب گردشگری فرهنگی است، میراث، بستر طبیعی شهر و فرهنگ کهن، بیانگر آن است که شهر به‌دلیل غنای خاطره جمعی، مکانی جهت بازآفرینی میراث فرهنگی خود است، و گردشگری راهی است برای زنده نگه داشتن بافت تاریخی (حبیبی و مقصودی، ۱۳۹۷: ۳ و ۴).

مرکز فرهنگی

فضاهای شهری مرکز مبادله فرهنگی هستند. شخص با حضور در جامعه علاوه بر کسب هویت فردی با کسب عناصر مشخصی که فرهنگ نامیده می‌شود، هویت جمعی می‌یابد و با دیگران دارای تاریخ مشترک می‌شود (پاکزاد، ۱۳۹۸: ۷۱). مرکز فرهنگی، ساختمانی است که در آن نهادهای فرهنگی فعالیت دارند و هنرهای گوناگون آموزش داده می‌شود (خانی‌زاد، ۱۳۹۳: ۱۳). ساختمان‌های فرهنگی به‌عنوان الگوی محدوده شهری و شاخص معماری دوره، محسوب می‌گردند (فلامکی، ۱۳۹۳: ۳۴۹) و با هدف ترویج فرهنگ ملی، ایجاد می‌شوند. این مراکز علاوه بر شناساندن فرهنگ اصیل، مکانی برای ارتباط جامعه و فرهنگ هستند که از لحاظ فرهنگی، فراغتی و آموزشی اهمیت دارند. گذراندن سالم اوقات فراغت، رشد فرهنگی جامعه، حل معضلات و آسیب‌های اجتماعی، مهارت‌آموزی و ... از مزایای وجود مراکز فرهنگی است.

مداخله در بافت تاریخی

بافت شهری یعنی دانه‌بندی و درهم‌تنیدگی عناصر و فضاهای شهری که به‌دنبال ویژگی‌های محیط طبیعی به‌خصوص اقلیم و توپوگرافی در محدوده شهر شامل محلات شهری، به‌صورت گسسته یا فشرده و با نظم خاص، جای گرفته‌اند (توسلی، ۱۳۹۱: ۳۴). بافت قدیم، تجسمی از فرهنگ جامعه و بستری برای کسب شاخص‌های فرایند گفت‌وگوی تمدن‌ها است. بافت‌ها امانتی هستند از هنر و فرهنگ گذشتگان جهت استفاده آیندگان (شماعی و پوراحمد، ۱۳۹۲: ۱۰۵). بافت تاریخی شامل ابعاد معنوی و زیبایی‌شناختی بسیاری است که نشانگر هویت شهر، و هسته اصلی کاربری‌های مسکونی، فرهنگی و اقتصادی است. (Mehanna & Mehanna, 2019: 1128). همچنین، محدوده‌ای از بخش مرکزی شهر

است که شامل اصلی ترین محلات قدیمی می باشد که ارزش هویتی- فرهنگی دارند (کلانتری خلیل آباد و پوراحمد، ۱۳۸۵: ۳۱). از ویژگی های بافت، توجه به اقلیم، امنیت، درون گرایی، مصالح بومی، کالبد فرهنگی و ساکنان فرهنگ گرا، آسایش، مقیاس و هویت است (پورجعفر، ۱۳۸۸: ۴۸-۴۴). در بافت تاریخی، سلسله مراتبی از محرمیت وجود دارد اما در بافت های جدید، مشرف بودن ابنیه، محرمیت را از بین می برد. به دلیل ساختار کالبدی- فضایی بافت قدیم، ساکنان حس امنیت بیشتری نسبت به بافت مدرن شهری دارند (همان: ۴۰ و ۴۱). مردم در فضاهای شهری حضور می یابند، در آنجا زندگی می کنند و نسبت به آن ها احساس تعلق دارند. آثاری که در ذهن مردم به عنوان خاطرات جمعی ثبت می شود، امتیاز ویژه ای در ارزش گذاری آثار دارد که برگرفته از فرهنگ عامه و خاطرات جمعی است (صفامنش و منادی زاده، ۱۳۸۲: ۴۳-۴۱). بافت های تاریخی، آثار ارزشمندی از فرهنگ، دانش شهرسازی و معماری بومی هستند و جزئی از هویت هر سرزمینی محسوب می شوند (دانشپور و شیر، ۱۳۹۴: ۱۹). ناحیه تاریخی شهرها میراث گران بهای کالبدی و معماری و به جای مانده از گذشتگان است که در هویت بخشی به حیات شهری، نقش بارزی دارد (کلانتری خلیل آباد و پوراحمد، ۱۳۸۴: ۷۷). ضرورت مداخله در بافت شهری هنگامی آشکار می شود که بافت، تمام یا بخشی از ارزش های معنایی و کالبدی خود را در طول زمان از دست بدهد. در دهه های اخیر، رویکردهای متعددی در مواجهه با بافت تاریخی از جمله برنامه های استحکام بخشی، توسعه گردشگری و مواردی از این دست مطرح شده است. مداخله نکردن در بافت موجب نابسامانی و فرسودگی کالبدی گردیده و بخش زیادی از بافت به عنوان بافت فرسوده معرفی می شود. افزایش کیفیت زندگی در بافت و حصول پایداری، به مداخله آگاهانه نیاز دارد. مداخله ای که بافت را مکانی با کیفیت برای زندگی بداند. مداخله ای که نیازمند شناخت ظرفیت های بافت و استفاده از آن ها است (فلامکی، ۱۳۸۴: ۱۱۱-۱۰۹). مداخله با دو رویکرد انجام می شود؛ مرمت و توسعه. مرمت با هدف حفاظت از بناها و شهرها و برای پاسخ به نیازهای شهری است که موجب ترمیم خرابی های گذشته و آسیب های وارد بر بنا می شود. در این زمینه، کارکردهای جدید بنا متناسب با نیازهای روز نیز پیش بینی می شود (کلانتری خلیل آباد و پوراحمد، ۱۳۸۵: ۳۱). هر نوع مداخله در زمینه تاریخی، به تحلیل بستر تاریخی و تشخیص عناصر تاریخی نیاز دارد. هدف از طراحی در زمینه تاریخی باید حفظ کیفیت هایی باشد که ویژگی های مکان را می سازند. حفظ ارزش ها، یکپارچگی و اصالت مکان باید از اولویت های مداخله معمارانه باشد (شاه تیموری و مظاهریان،

۱۳۹۱: ۳۳). پیرو بحث مداخله در بافت، مبحث مهمی به نام بناهای میان افزا مطرح است که به درون بافت موجود در میان سایر بناها، افزوده می شوند. بناهای جدیدی که فضاهای خالی از ساخت و ساز را پر کرده و در میان دانه ها جای گیرند، میان افزا نامیده می شوند. نحوه ادراک دانه های اطراف و کیفیت معماری آن ها متأثر از ساختارهای جدید میان افزا خواهد بود و بالعکس (مسعود و بیگزاده، ۱۳۹۸: ۱۳۶-۱۳۴). این بناها باید روح زمان حاضر را القاء کنند و طرح آن ها به گونه ای باشد که به زمینه تاریخی توجه نماید. همچنین، براساس استانداردهای هماهنگ با مقیاس و شخصیت محوطه های تاریخی، طراحی شوند (قدیری، ۱۳۸۵: ۷۸). دامنه ای از رهنمودها برای طراحی پس از تحلیل زمینه و تفسیر عناصر طراحی، مطرح می شود. البته ارائه رهنمودهایی عمومی و دقیق برای بناهای میان افزا ممکن نیست و صرفاً به صورت جامع به طراحان ارائه می شود. بدین منظور، برخی رهنمودهای پیشنهادی بنابر شرح جدول ۲ ارائه می شود.

محدوده مورد مطالعه

محله فردوسی یا محله دولت قدیم یکی از پنج محله تهران در دوره قاجار است که در اواخر دوره ناصرالدین شاه به وجود آمد (نوربخش، ۱۳۸۳: ۸۵۵). این محله، حد فاصل خیابان های سعدی، لاله زار، فردوسی، ایران، اکباتان و ۱۷ شهریور، بهارستان و دروازه شمیران را دربر می گرفت. این محله در شمال غرب منطقه ۱۲ قرار گرفته است. از شمال با منطقه ۶، از غرب با منطقه ۱۱، از شرق با محله بهارستان و از جنوب با محلات پامنار و سنگلج در منطقه ۱۲، همسایه است. شکل ۱، موقعیت محله دولت را در تهران قدیم و تهران امروز، نشان می دهد. موقعیت محدوده طرح در منطقه ۱۲، محله فردوسی، خیابان فردوسی، نبش خیابان شهید سخایی در داخل محدوده بافت تاریخی- فرهنگی قرار دارد (شکل ۲).

بحث و ارائه یافته ها

یافته های حاصل از موارد طرح شده در مبانی نظری پژوهش

با بررسی مباحث مطرح در مبانی نظری و به دست آوردن شاخص های مطرح می توان نمودهای معماری مرتبط با هریک از شاخص ها را استخراج کرد. هریک از شاخص ها در طراحی زمینه بافت تاریخی جهت رویکرد مورد نظر و هماهنگی با بافت، می توانند راهنما باشند (جدول ۳). با توجه به اصول طراحی ارائه شده برای طراحی در بافت و معیارهای به دست آمده از مبانی نظری و نیز شناخت بافت

در بافت به دست آید. با مد نظر قرار دادن این مؤلفه‌ها، احترام به بافت و گذشته تاریخی محدوده طرح، حفظ می‌شود و به‌کارگیری الگوی معمارانه بافت، مطابق با نیاز روز صورت می‌گیرد. با توجه به ویژگی‌ها و تعیین مؤلفه‌های مؤثر در روند طراحی، در جدول ۴ به راهکارها و نحوه استفاده آن‌ها در طراحی پرداخته شده است.

تاریخی و رویکرد مد نظر، می‌توان مؤلفه‌های مؤثر بر روند طراحی را به‌صورت شکل ۳ ارائه داد.

طراحی مرکز فرهنگی با رویکرد گردشگری در محله فردوسی

در این پژوهش، سعی شد با جمع‌بندی یافته‌های تحقیق که منتج از مبانی نظری هستند، مؤلفه‌های مؤثر در طراحی

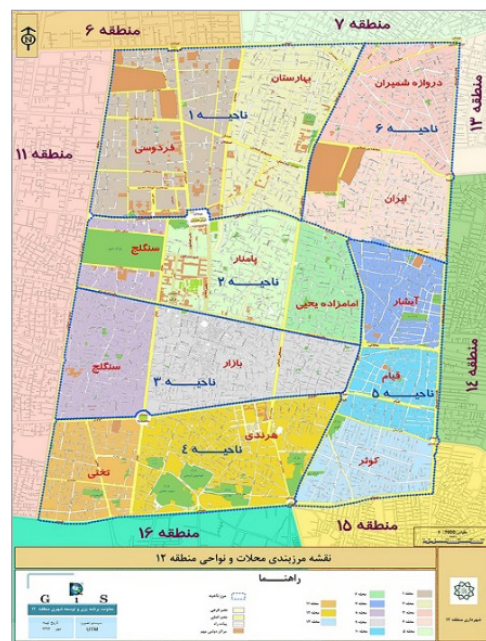
جدول ۲. اصول ساخت‌وساز در بافت تاریخی

شاخص	اصول ساخت‌وساز جدید در بافت
خصوصیت	کمترین آسیب به بافت، عدم غلبه بر سایت/ حفظ توپوگرافی و ویژگی‌های سایت/ درک زمینه طراحی، هم‌خوانی با بافت زمینه و سازگار با بناهای مجاور.
موقعیت	قرارگیری بخشی از حجم ساختار جدید داخل زمین جهت کاهش تأثیر بصری/ هماهنگی در عقب‌نشینی‌ها، جهت‌گیری بناها، تقسیم‌بندی‌ها و فاصله بین بناها، فضای پر و خالی، چشم‌انداز، عناصر طبیعی مکان/ اولویت قرارگیری در قطعات خالی.
مقیاس	تشخیص مقیاس غالب زمینه شامل ارتفاع، حجم، تراکم و دانه‌بندی منطقه در طراحی جدید/ ارتفاعی همانند بنای اصلی یا کوتاه‌تر از آن جهت کاهش تأثیر بصری بنای جدید/ در صورت ضرورت، طراحی الحاقی بلندتر از بنای تاریخی، قرارگیری الحاقی پشت نماهای تاریخی، و رعایت مسائل حریم و عدم اشراف بر واحدهای مسکونی.
شکل	سازگاری طرح جدید با شکل غالب بناهای مجاور/ از نظر خط آسمان، سبک، حجم و ویژگی‌های بصری نما/ استفاده از ترکیب فرم‌ها و احجام کلی ساختمان مطابق با الگوی بافت پیرامون/ لزوم حفظ الگوهای معماری سنتی در طراحی، توجه به زیبایی بافت، سادگی و توجه به نظم، وحدت، ارتباط، تعادل و پرهیز از تضاد زیاد.
مصالح و جزئیات	سازگاری پوسته بیرونی ساختار جدید با بافت مجاور/ سازگاری مصالح در ترکیب، مقیاس، مدول، الگو، بافت، رنگ.
پیوستگی یا گسستگی	تبعیت از ویژگی معماری بومی و بافت محلی برای پیوستگی یا گسستگی کالبدی با بناهای مجاور.
رعایت حریم	رعایت حریم همسایگی/ عدم استفاده از ترکیبات شلوغ و پرتنوع در حجم در مجاورت بناهای تاریخی/ رعایت ضوابط حریم منظر/ اهتمام به سادگی و کاهش ارتفاع نسبت به بناهای تاریخی.
کاربری	توجه به کاربری‌های هماهنگ با کالبد تاریخی (فرهنگی، اجتماعی و ...).

(نگارندگان، ۱۴۰۱)

شکل ۱. محله دولت در تهران قدیم (مهریار و همکاران، ۱۳۷۸) و تهران کنونی (URL: 2)

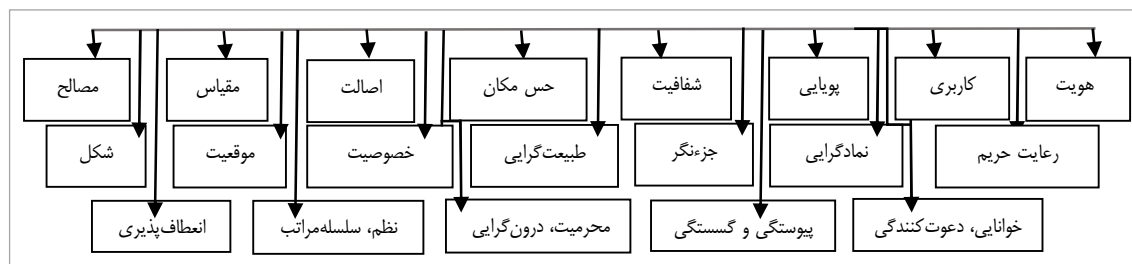
شکل ۲. منطقه ۱۲ و محله فردوسی (URL: 3) و زمین طرح در آن (URL: 2)

جدول ۳. ویژگی و شاخص‌های مباحث مطرح در مبانی پژوهش

مباحث	ویژگی و شاخص‌ها	نمود در معماری
فرهنگ	نشان‌دهنده اندیشه‌ها، ذهنیات، سنت‌ها و اعتقادات مردم	اصالت
	نشان‌دهنده هویت و تأثیر در هنر، معماری، سبک زندگی	هویت
	فرهنگ، ریشه معماری جامعه است، و معماری جامعه، تصویر عینی فرهنگ	توجه به فرهنگ، معماری بومی، نمادگرایی
	درون‌گرایی و محرمیت؛ ویژگی فرهنگ جامعه	حریم، درون‌گرایی و محرمیت
	به‌کارگیری ریاضی و ویژگی‌های هندسی و زیبایی‌شناختی در معماری	زیبایی‌شناختی، تناسب و تعادل، جزءنگر
	فرهنگ، سنگ بنای توسعه و رونق گردشگری	دعوت‌کنندگی
	نظم	تعادل، تقارن، تناسب، سلسله‌مراتب، انسجام
برقراری فرهنگی	مکانی برای برقراری ارتباط بین جامعه و فرهنگ	حس مکان
	ساختمان‌های هنری فرهنگی به‌عنوان شاخص معماری	نمادگرایی، خوانایی
	دارای امکانات لازم جهت آموزش و اشاعه هنر و فرهنگ	پویایی، کاربری، انعطاف‌پذیری
	فضای گذراندن اوقات فراغت به شکل سالم، رشد فرهنگی، حل آسیب‌های اجتماعی	فضای تجمع، حس مکان، کاربری
	از عوامل هویت‌بخش با ارائه جذابیت‌های فرهنگی - تاریخی	هویت
	تبادل آداب و رسوم و فرهنگ	اجتماع‌پذیری، هویت، انعطاف‌پذیری
	از پررونق‌ترین فعالیت‌های اقتصادی جهان است	پویایی
	فرهنگ، منبعی حیاتی برای توسعه گردشگری است، و گردشگری سهم مهمی در توسعه فرهنگی (گردشگری فرهنگی) دارد	توجه به فرهنگ، معماری اصیل، اصالت

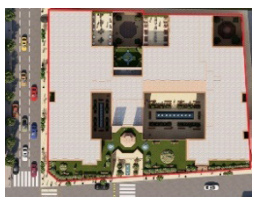
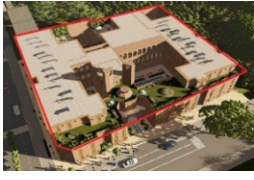
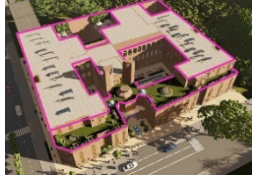
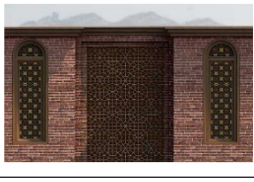
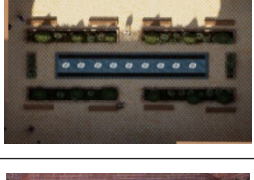
مباحث	ویژگی و شاخص‌ها	نمود در معماری
تجدید حیات بناهای تاریخی، محافظت یا تغییر عملکرد آن‌ها برای صیانت از میراث گذشتگان	ارتباط معمار با گردشگری جهت ساخت تفرجگاه‌ها و اقامتگاه‌ها و همچنین، بروز خلاقیت معماری	پویایی، سرزندگی، هویت، انعطاف‌پذیری
	ارتقای حیات جمعی در بافت تاریخی	طراحی خلاق، توجه به معماری اصیل، شکل
	سازگار با خصوصیت منطقه و اقلیم	حس تعلق
نشان‌دهنده هویت تاریخی، و بهره‌گیری از الگوی معماری ایرانی و میراث گذشتگان	مقیاس	خصوصیت، موقعیت، گسستگی و پیوستگی
	استفاده از مصالح بومی در بافت	شکل، مقیاس (خط آسمان، ارتفاع بنا، حجم)
	نشانی از فرهنگ مردم	مصالح و جزئیات
	شاخص فرایند گفت‌وگوی فرهنگ‌ها و تمدن‌ها	هویت، معماری ایرانی، طبیعت‌گرایی، نمادگرایی
	مشاهده هنر و تزئینات در معماری ایرانی	اصالت
	رعایت سلسله‌مراتب	فضای تجمع، حس مکان
	ارتباط انسان و طبیعت	جزء نگر، شفافیت
	امنیت	سلسله‌مراتب، شفافیت، نظم، خوانایی
	درون‌گرایی و محرمیت	طبیعت‌گرایی
	ارزش‌های تاریخی و خاطرات جمعی	امنیت، حریم
	سبب افزایش کیفیت زندگی در بافت و حصول پایداری	درون‌گرایی، محرمیت، نمادگرایی
	موجب حفاظت، مرمت، احیا و توسعه بافت	حس تعلق
در مداخله، توجه به زمینه در ساخت‌های جدید است.	توجه به اصول ساخت‌وساز و مداخله در بافت	پویایی
	بهره‌گیری از روش‌های مداخله میان‌افزا	پویایی، هویت
		موقعیت، خصوصیت، شکل
		طراحی ساده و هماهنگ با بافت؛ خصوصیت زمینه تاریخی، مقیاس، موقعیت، شکل، مصالح، گسستگی و پیوستگی، حریم، کاربری.

(نگارندگان، یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

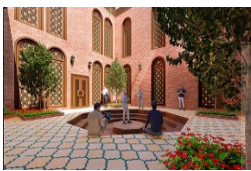
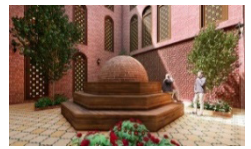
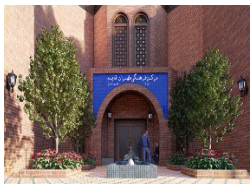

شکل ۳. مؤلفه‌های مؤثر در روند طراحی حاصل از تحلیل یافته‌های تحقیق (نگارندگان، ۱۴۰۱)

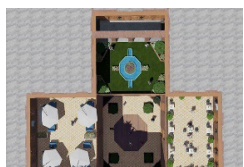
جدول ۴. مؤلفه‌های تأثیرگذار در طراحی، ارائه راهکارها و نحوه استفاده از آنها در طرح

مؤلفه‌های مؤثر در طراحی در بافت	راهکار معمارانه	نحوه استفاده در طرح	نمونه طراحی مطابق با مطالعات
اصالت	تجدید حیات بافت با ایجاد مرکز فرهنگی/ طراحی معماری جذاب و متناسب با الگوگیری از بافت	طراحی مرکز فرهنگی متناسب با الگوی بافت و فضاهایی برای فعالیت جهت احیای بافت/ پرداختن به ویژگی معماری ایرانی باعث اصالت طرح می‌شود/ استفاده از کهن‌الگوها (محور آب، ارسی، چلیپا، چهارباغ)	
خصوصیت	سازگاری با اقلیم و ویژگی منطقه، ویژگی و توپوگرافی سایت/ طراحی مرکز فرهنگی متناسب با فرهنگ بافت/ توجه به مکان/ درک زمینه طراحی	در نظرگیری ویژگی سایت در طراحی/ الگوگیری از معماری و تزئینات بافت/ دسترسی به سایت منتخب با قرارگیری کنار خیابان اصلی و محیط تاریخی و تجاری/ هم‌خوانی با بافت زمینه و سازگار با بناهای مجاور	
موقعیت	قرارگیری مناسب در سایت و بناهای مجاور	متناسب با زمینه با در نظر گرفتن حیاط مرکزی/ جهت‌گیری بنا و پردازش فضاهای بنا نسبت به ویژگی‌های اقلیمی زمینه	
مقیاس	رعایت اصول ساخت‌وساز در بافت شامل تناسب در ارتفاع، دانه‌بندی و حجم/ تشخیص مقیاس غالب در زمینه تاریخی	بناهای بافت دو یا سه طبقه هستند، بنای طرح پیشنهادی سه طبقه + زیرزمین پیش‌بینی می‌شود و حجم‌های ساده و مستطیلی و هماهنگی در خط آسمان	
شکل	متناسب با بافت در حجم، ترکیب فرم‌ها، نظم، زیبایی، خط آسمان و ...	حجم مستطیلی، ایجاد حیاط مرکزی و ترکیب پر و خالی متناسب با کارکرد فرهنگی- گردشگری، رعایت خط آسمان، الهام از بافت و سبک معماری درون‌گرا/ خلوص و سادگی در فرم و حجم	
مصالح	مصالح و جزئیات؛ متناسب با بافت همانند آجر و شیشه و چوب و سنگ	به کارگیری آجر به عنوان مصالح اصلی نما در راستای هماهنگی با مصالح بناهای هم‌جوار	
محرمیت، درون‌گرایی	الگوگیری از معماری بافت به سبک درون‌گرایی	ایجاد هشتی، و حیاط مرکزی	
شفافیت	استفاده از عناصر و روش‌های ایجاد شفافیت	حوض آب/ نمای مشبک آجری/ شفافیت در سلسله‌مراتب فضایی، حرکت فضایی/ شفافیت در تداوم روشنی و تاریکی فضاها	

ادامه جدول ۴. مؤلفه‌های تأثیرگذار در طراحی، ارائه راهکارها و نحوه استفاده از آن‌ها در طرح

مؤلفه‌های مؤثر در طراحی در بافت	راهکار معمارانه	نحوه استفاده در طرح	نمونه طراحی مطابق با مطالعات
طبیعت‌گرایی	به‌کارگیری عناصر باغ ایرانی در فضای سبز/ به‌کارگیری عناصر طبیعی همچون گیاه و آب	استفاده از طراحی باغ ایرانی، حوض و گردش آب/ تعبیه حیاط و محوطه‌سازی و استفاده از آب و حوض برای سرزندگی و نشاط در محیط	
حس مکان	تقویت حس تعلق به بافت با طراحی متناسب با بافت/ زنده کردن خاطرات با طراحی الهام‌بخش از بافت	استفاده از عناصر کالبدی- سنتی و جانمایی عناصر خاطره‌انگیز مانند حوض‌خانه، بادگیر، حیاط مرکزی، فضای سبز ملهم از باغ ایرانی، پیرنشین/ ایجاد فضای نمایشگاهی، نگارخانه و صنایع دستی تهران قدیم همراه با معماری ملهم از گذشته همچون معماری دوره قاجار تهران	
پویایی	ایجاد فضاهای تعامل و اجتماع‌پذیر و فضاهای پر جنب و جوش/ استفاده از رنگ‌های درخشان	تدارک سالن همایش و محل تعامل در فضای باز، نمایشگاه، فروشگاه/ طراحی نگارخانه به‌طوری که میل به حرکت را ایجاد کند/ طراحی ورودی با بیشترین کشش برای جذب مخاطب	
هویت	بهره‌گیری از اصول معماری بومی و تجارب معماری گذشته و عناصر هویت تاریخی معماری بافت در بنا و جذاب نمودن طراحی جهت جذب گردشگر	به‌کارگیری عناصر معماری ایرانی و بومی بافت مانند حیاط مرکزی، حوض‌خانه، گودال باغچه، بادگیر، گردش آب و باغ ایرانی، ایوان، کاشی و تزئینات هندسی/ به‌کارگیری ویژگی‌های معماری ایرانی در تناسبات، تقارن و نماد	
انعطاف‌پذیری	فضاهایی با عملکردهای گوناگون	ایجاد نگارخانه موقت/ حیاط‌های متعدد	
پیوستگی و گسستگی	متناسب بودن گسستگی و پیوستگی با معماری بومی و بافت محل	رعایت الگوی پر و خالی بافت و پیوستگی دانه‌ها به علت هماهنگی با بافت فشرده و متراکم	
خوانایی، دعوت‌کنندگی	دعوت‌کنندگی در جلوخان ورودی نشان‌دهنده نوع فرهنگ و باور مردم است / به‌کارگیری محورهای افقی که هادی مسیر باشد همانند آب‌راه‌ها، گذرهای با پوشش گیاهی	ایجاد پس‌رفتگی در ورودی و شاخص نمودن ورودی و جذب بصری/ استفاده از خطوط ساده در طراحی و محورهای خوانا در طرح همچون مسیرها و تقسیم‌بندی‌های پلان/ استفاده از محور آب در مسیر و یا پوشش گیاهی	
کاربری	طراحی جهت شناساندن بافت و تبلیغ گردشگری و کسب درآمد/ توجه به کاربری‌های مجاور	ایجاد فضاهای فرهنگی نمایشگاهی و نگارخانه و آموزشی/ توجه به انسجام و سازگاری بین عملکردها در مجاورت هم در کلیت بافت و در نظر گرفتن کاربری فرهنگی برای بنای طرح	

ادامه جدول ۴. مؤلفه‌های تأثیرگذار در طراحی، ارائه راهکارها و نحوه استفاده از آن‌ها در طرح

مؤلفه‌های مؤثر در طراحی در بافت	راهکار معمارانه	نحوه استفاده در طرح	نمونه طراحی مطابق با مطالعات
جزءنگر	پردازش جزئیات آثار، استفاده از اشکال هندسی و طرح‌های تزئینات ابنیه	استفاده از طرح‌ها و تزئینات موجود در ابنیه بافت جهت نما و کف‌سازی	
نمادگرایی	استفاده از نمادها و نقش‌های موجود در ابنیه بافت منطقه	استفاده از هشت‌ضلعی در فضای ورودی؛ حوض خانه، نقوش قدیمی در کف‌سازی‌ها و نماسازی و پوسته‌های نما/ پنجره‌های عمودی و کشیده ارسی/ به کارگیری روزن	
نظم و سلسله‌مراتب (زیبایی بصری)	نسبت‌های صحیح پر و خالی، اشکال مربع و مستطیل در طراحی/ رعایت سلسله‌مراتب از ورودی تا فضاهای داخلی	ترکیب مناسب فضاهای پر و خالی در بنا، ایجاد حیاط مرکزی، و استفاده از اشکال هندسی مربع مستطیل در شکل بنا و حیاط و فضاها/ ایجاد فضاهای باز و نیمه‌باز و بسته	
رعایت حریم	احترام به بافت با در نظر گرفتن حریم بافت	عدم غلبه بر بافت با رعایت مقیاس و رعایت حریم همسایگی/ ایجاد قاب در سردر ورودی	
معماری میان‌افزا	حفظ نما، تضاد، خنثی، پنهان، ناپایدار، تشابه، تلفیق، ترکیب و ...	استفاده از رویکرد ترکیبی	

(نگارندگان، یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

نتیجه‌گیری

بافت‌های تاریخی زنده، مهم‌ترین نشانه‌های هویتی و دربرگیرنده میراث ارزشمند فرهنگ مادی و معنوی یک سرزمین، هستند. بافت‌ها اگر به‌خوبی حفاظت شوند، قادر به برانگیختن حس تعلق به هویت اصیل یک سرزمین یا همان حس تعلق به مکان خواهند بود. امروزه روش‌های مختلفی برای تقویت بافت و حفظ محلگی و بازگرداندن زندگی به آن، وجود دارد؛ رویکرد گردشگری یکی از آن‌ها است. در صورت ایجاد پیوند بین بافت تاریخی و صنعت گردشگری، می‌توان تاحدود زیادی، سنن فراموش‌شده را زنده کرد. این رویکرد، موجب رفاه اجتماعی و رونق اقتصادی نیز می‌گردد. تجربه نشان داده است در کشور ما رویکرد صرفاً کالبدی نمی‌تواند در زمینه احیا و حفظ بافت‌ها مؤثر باشد. این رویکرد باید به سمت رویکرد فعالیت‌مدار پیش برده شود. بدین طریق، در کنار رویکردهای کالبدی می‌توان بهترین نتیجه را به دست آورد. از همین روست که در سال‌های اخیر به رویکرد گردشگری توجه شده است. توسعه گردشگری باعث حفظ و احیای بافت تاریخی و منجر به رونق اقتصادی و پویایی اجتماعی در بافت می‌شود. این پژوهش با هدف توسعه گردشگری در محله فردوسی منطقه ۱۲ تهران، جهت جلوگیری از تخریب

ابنیه تاریخی، حفظ و احیای سنن گذشته مرسوم، معرفی ابنیه تاریخی ارزشمند و لزوم حفاظت و کاربری آن‌ها، با ابزار ایجاد مرکزی فرهنگی در قامت یک بنای میان‌افزا، انجام گرفت. چنین فرایندی در راستای رسیدن به چشم‌انداز توسعه در قالب ارتقای کیفیت محیط زندگی، بهبود وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ساکنان بافت و حفظ و احیای منابع و نیروهای محلی با تکیه بر مشارکت مردم انجام می‌گیرد. برای تحقق این هدف، ادبیات مربوط به نوع مداخله و حفظ بافت و توسعه میان‌افزا بررسی شد و شاخص‌های مناسب استخراج شدند. به گونه‌ای که اصالت گذشته آن و نیازهای موجود بافت حفظ و شناسایی و راه کارهای لازم ارائه شدند. پیرو این روند به لزوم معاصر سازی و درعین حال مد نظر قرار دادن مواردی همچون حفظ اصالت، هویت، خاطرات جمعی، سنت‌ها و شخصیت محله سنتی و ارتباط بین بنا و محیط و تداوم بافت کهن، اشاره شد. پس از بررسی مبانی نظری و تحلیل چالش‌های بافت، در مجموع می‌توان مداخله در بافت محله فردوسی را به منظور طراحی میان‌افزا و حفظ اصالت بافت با لحاظ کردن راه‌بردهای ارائه شده در قالب مؤلفه‌های موثر در طراحی، به عنوان راه کاری جهت رویکرد مطرح، ارائه نمود. این مؤلفه‌ها شامل اصالت، جزءنگری، نمادگرایی، هویت، خوانایی، حریمیت، طبیعت گرایی، حس مکان، نظم و سلسله مراتب، پویایی، شفافیت، مصالح، موقعیت، مقیاس، شکل، خصوصیت، انعطاف پذیری، پیوستگی و گسستگی، کاربری و رعایت حریم است. در برخورد با بافت رعایت معیارهای مرسوم ضروری می‌باشد. از این رو تلاش شد تا بنای جدید، آسیبی به بافت وارد نکرده و بر آن غلبه نکند. اصول طراحی در کنار ابنیه تاریخی، رعایت شود و ارزش‌های اثر تاریخی در دید مخاطب قرار گیرد و بنای جدید، تقویت کننده محیط تاریخی و موجب سرزندگی آن باشد. ضمن اینکه، اصول طراحی بومی و الهام از آرایه‌های معماری ایرانی با توجه به رویکرد گردشگری، تا حد ممکن مورد توجه قرار گرفت.

فهرست منابع

- ابوالقاسمی، محمدجواد (۱۳۸۵). شناخت فرهنگ. تهران: عرش پژوه.
- اسلامی ندوشن، محمدعلی (۱۳۹۴). فرهنگ و شبه فرهنگ. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- افخمی، بهروز (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر ارتباط باستان شناسی و گردشگری فرهنگی. تهران: عیلام.
- امینی، زهرا؛ شمس الدینی، علی؛ پیروزی، الناز، و رضائی، مریم (۱۳۹۵). برنامه ریزی راهبردی توسعه گردشگری در کازرون (با استفاده از روش‌های سوات و باتلر). *آمایش جغرافیایی فضا*، ۶ (۲۲): ۴۱-۲۵.
- بلالی اسکویی، آریتا و دهقان، سمانه (۱۳۹۸). تبیین مؤلفه‌های مؤثر در بازطراحی فضاهای فرهنگی - تاریخی در راستای توسعه صنعت گردشگری شهری با مطالعه موردی میراث تاریخی و فرهنگی شهرستان ارومیه. *جغرافیا و برنامه ریزی منطقه‌ای*، ۱۰ (۱): ۳۷۷-۳۹۶.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۹۳). گردشگری ماهیت و مفاهیم. تهران: سمت.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۹۸). سیر اندیشه‌ها در شهرسازی از کمیت تا کیفیت. جلد دوم. تهران: آرمان شهر.
- پوراحمد، احمد؛ فرهودی، رحمت‌الله؛ زنگنه شهرکی، سعید، و شفاعت قراملکی، طهورا (۱۳۹۹). تبیین الگوی بازآفرینی بافت تاریخی با رویکرد توسعه گردشگری مطالعه موردی: شهر تبریز. *جغرافیا و برنامه ریزی*، ۲۴ (۷۴): ۶۰-۴۳.
- پورجعفر، محمدرضا (۱۳۸۸). مبانی بهسازی و نوسازی بافت قدیم شهرها. تهران: پیام.
- توسلی، محمود (۱۳۹۱). ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران. تهران: پیام.
- تیموتی، دالن جی (۱۳۸۸). گردشگری بین المللی و برنامه ریزی. ترجمه ناصر سلطانی و حیدر لطفی، تهران: قومس.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۵). فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو. تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.
- حبیبی، سیدمحسن و مقصودی، ملیحه (۱۳۹۷). مرمت شهری: تعاریف، نظریه‌ها، تجارب، منشورها و قطعنامه‌های جهانی، روش‌ها و اقدامات شهری. تهران: دانشگاه تهران.
- حبیبی، کیومرث؛ پوراحمد، احمد و مشکینی، ابوالفضل (۱۳۹۵). بهسازی و نوسازی بافت‌های کهن شهری. تهران: انتخاب.
- حسینی تهرانی، سیده غزاله؛ رجیبی، آریتا، و اقبالی، ناصر (۱۳۹۹). تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری بافت‌های با ارزش تاریخی مطالعه موردی: منطقه ۱۲ تهران. *گردشگری شهری*، ۷ (۳): ۶۳-۵۱.

- حنایی، غزاله. ۱۳۹۳. "طراحی مجموعه فرهنگی-گردشگری عودلاجان." پایان نامه کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.
- خانی زاد، شهریار (۱۳۹۳). طراحی فضاهای فرهنگی در ایران و جهان. ترجمه فرزانه احسانی مؤید، الناز رحیمی و معصومه شمس الدینی، تهران: هنر معماری قرن.
- خمینی، روح الله (۱۳۹۳). صحیفه امام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- دانشپور، عبدالهادی و شیر، الهام (۱۳۹۴). عناصر کالبدی کارکردی شکل دهنده به هویت بافت های تاریخی شهر ایرانی-اسلامی. نقش جهان، ۵ (۱): ۱۷-۲۵.
- دیبا، داراب (۱۳۷۸). برداشت و الهام از مفاهیم بنیادی معماری ایران. معماری و فرهنگ، ۱۱ (۱): ۹۷-۱۱۰.
- رضایی تالارپشتی، فاطمه؛ زنگی آبادی، علی، و نسترن، مهین (۱۳۹۹). تحلیل عوامل مؤثر در باززنده سازی بافت تاریخی با رویکرد توسعه پایدار گردشگری مورد پژوهشی: شهر گرگان. جغرافیا و توسعه ناحیه ای، ۱۸ (۱): ۱-۲۲.
- شاه تیموری، یلدا و مظاهریان، حامد (۱۳۹۱). رهنمودهای طراحی برای ساختارهای جدید در زمینه تاریخی. هنرهای زیبا، ۱۷ (۴): ۲۹-۴۰.
- شماعی، علی و پوراحمد، احمد (۱۳۹۲). بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا. تهران: دانشگاه تهران.
- صاحبی، محمدجواد (۱۳۸۴). مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران. جلد ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- صفامنش، کامران و منادی زاده، بهروز (۱۳۸۲). مبانی ارزش گذاری بناها و مجموعه های قدیمی. هفت شهر، ۱۱ (۱۳ و ۱۲): ۳۱-۴۵.
- طالبی، رضا (۱۳۸۵). جمع و نقد تعاریف جامعه شناسی از فرهنگ. مطالعات میان فرهنگی، ۱ (۳): ۱۷۵-۱۹۹.
- _____ (۱۳۹۷). باززنده سازی بافت تاریخی شهری با رویکرد معماری میان افزا، نمونه موردی: طراحی مرکز فرهنگی در بافت تاریخی حمدالله مستوفی قزوین. پایان نامه کارشناسی ارشد معماری، قزوین: دانشگاه امام خمینی.
- عباس زاده، مظفر؛ محمدمرادی، اصغر و سلطان احمدی، الناز (۱۳۹۴). نقش ارزش های میراث معماری و شهری در توسعه گردشگری فرهنگی مطالعه موردی: بافت تاریخی ارومیه. مطالعات شهری، ۴ (۱۴): ۷۷-۹۰.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۹). شاهنامه فردوسی. تهران: پیام عدالت.
- فلامکی، محمدمنصور (۱۳۸۴). سیری در تجارب مرمت شهری، از ونیز تا شیراز. تهران: فضا.
- _____ (۱۳۹۳). ریشه ها و گرایش های نظری معماری. تهران: فضا.
- قدیری، بهرام (۱۳۸۵). ساختارهای جدید در محیط های تاریخی. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.
- کاظمی، مهدی (۱۳۹۲). مدیریت گردشگری. تهران: سمت.
- کلانتری خلیل آباد، حسین و پوراحمد، احمد (۱۳۸۴). مدیریت و برنامه ریزی احیا ناحیه تاریخی شهر یزد، پژوهش های جغرافیایی، ۳۷ (۵۴): ۷۷-۹۲.
- کلانتری خلیل آباد، حسین و پوراحمد، احمد (۱۳۸۵). فنون و تجارب برنامه ریزی مرمت بافت تاریخی شهرها. تهران: جهاد دانشگاهی.
- گروتز، یورگ کورت (۱۳۹۳). زیبایی شناسی در معماری. ترجمه جهان شاه پاکزاد و رضا همایون، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- محسنی، منوچهر (۱۴۰۰). جامعه شناسی عمومی. تهران: کتابخانه طهوری.
- مسعود، محمد و بیگ زاده شهرکی، حمیدرضا (۱۳۹۸). بناهای میان افزا در بافت های تاریخی. تهران: آذرخش.
- مُصلح، علی اصغر (۱۳۹۳). فلسفه فرهنگ. تهران: علمی.
- معماریان، غلامحسین (۱۳۹۳). سیری در مبانی نظری معماری. تهران: سیمای دانش.
- مطهری، مرتضی (۱۳۹۶). مجموعه آثار (شرح مبسوط منظومه). جلد ۱۰، تهران: صدرا.
- مهربار، محمد؛ فتح الله یف، شامیل؛ فخاری تهرانی، فرهاد، و قدیری، بهرام (۱۳۷۸). اسناد تصویری شهرهای ایرانی دوره قاجار. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- نوربخش، مسعود (۱۳۸۳). تهران به روایت تاریخ. جلد دوم، تهران: علم.
- هاشمی، مریم (۱۳۹۵). طراحی مرکز فرهنگی گردشگری در مجاورت بافت تاریخی زواره. پایان نامه کارشناسی ارشد معماری، اصفهان: دانشگاه هنر اصفهان.

- همایون، محمدهادی (۱۳۹۱). جهانگردی، ارتباطی میان فرهنگی: مطالعه تطبیقی الگوی غربی معاصر و الگوی اسلامی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

- همرسلی، مارتین (۱۴۰۰). مفهوم فرهنگ. ترجمه حجت‌الله خدری غریب‌وند و ولی‌الله نصیری، تهران: نقد فرهنگ.

- یونسکو (۱۳۷۷). اصطلاح‌نامه توسعه فرهنگی یونسکو. مترجم ع، حری. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

- Mehanna, W. A. E.-H., & Mehanna, W. A. E.-H. (2019). Urban renewal for traditional commercial streets at the historical centers of cities. *Alexandria Engineering Journal*, 58, 1127–1148.
- URL 1: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24721> (access date: 2021/12/22).
- URL ۲: <https://map.tehran.ir/> (access date: 2022/11/12).
- URL3: https://region12.tehran.ir/Portals/0/1395/2/man12_manmojaver_.jpg (access date: 2021/12/14).

Extracting Designing a Cultural Center with the Approach of Attracting Tourists in the Historical Context(Case study: Ferdowsi Neighborhood of Tehran)

Vahideh Fathi Sogoliteh* Neda Balanian**

Abstract

The historical and cultural context of any land is a sign of its identity. Culture is one of the factors in the formation of architectural spaces, and architecture is a symbol of culture. The culture of any society is a reflection of the intellectual infrastructure of the people of that society and these intellectual infrastructures influence the construction of everything that is needed by that society. Historical monuments are considered as a valuable heritage to attract tourists, introduce culture, art, architecture, lifestyle, customs and also causes economic prosperity. In order to prevent damage and loss of historical and cultural assets, including in the city of Tehran, where the name of old Tehran always reminds us of concepts such as culture and art, the importance of the continued existence of the historical and cultural fabric, which can bring vitality back to the residents of the context and historical buildings through identifying, restoration, protection, and the redevelopment of the historical buildings, designing infill spaces, and with the development of the tourism, the path could lead to the prosperity of the context. Paying attention to culture is very important in tourism planning and sustainable tourism. Culture is considered a vital resource for the development of tourism, and tourism also plays an important role in cultural development. Therefore, the establishment of a cultural center with activities in this regard will implement the aforementioned goals. The site is located in the historical context of Tehran District 12 in Ferdowsi neighborhood. Research goal; Designing a cultural center with the approach tourism and helping to revive the historical context, introducing the historical cultural values of neighborhood, strengthening the sense of belonging to the place, protecting the heritage of old Tehran, preventing the destruction of valuable historical buildings, improving the quality of life in the historical context, building a special collection and space for researching Iranian culture and architecture and identity with the aim of developing tourism, fundraising, creating jobs and economic prosperity through attracting tourists. The research method is descriptive-analytical and the whose data was collected in the field, library and internet. To design a cultural center in the form of infill building and preserve the originality of the texture, solutions in the form of effective components in design was presented in the direction of the proposed approach which includes originality, partiality, identity, readability, introversion, sense of place, hierarchy, dynamism, transparency, location, scale, character, flexibility, continuity and discontinuity, and respect for privacy, which were considered as much as possible due to the tourism approach and inspiration from Iranian architectural elements.

Keywords: Cultural Center, Ferdowsi Neighborhood of Tehran, Historical Context, Tourism.

* Master Student of Architecture, Faculty of Art and Architecture, South Tehran Branch, Islamic Azad University.
vfathi@chmail.ir

** Assistant Professor, Faculty of Art and Architecture, South Tehran Branch, Islamic Azad University (Corresponding author).
neda_balanian@yahoo.com